

Pozorujem slnečný lúč, ktorý vniká úzkou štrbinou v zaclonenom okne do tmavej miestnosti. Zaujíma ma len jeho farba a konštatujem, že je biely. Mojej výpovedi v tejto súvislosti nič neprotirečí, je pravdivá, čiže môžem predpokladať, že som ňou vystihol skutočnosť: Tento slnečný lúč je v skutočnosti biely.

Postavím lúču do cesty sklený hranol. Biela farba svetla zmizne a namiesto nej sa na tienidle zjaví farebné spektrum. Hranol rozložil biele svetlo na jeho zložky. Zisťujem, že predošlým výrokom som sa pomýlil, lebo som ním nevystihol skutočnosť a tvorím novú pravdu: Tento slnečný lúč sa skladá zo sedemdielneho spektra, počnúc červenou a končiac fialovou farbou. Teraz mám zase istotu, že som vystihol skutočnosť, ktorá mi predtým unikla, v čom ma utvrdzuje znovu fakt, že mojej pravde nič neprotirečí.

Začnem skúmať podstatu tohto svetla. Čo je to? Bezpochyby oheň, jeden zo štyroch hmotných živlov, ako tvrdili starí Gréci. Veď svieti, hreje atď.! A šíri sa zo zdroja priamočiario ako šíp vystrelený z luku. Potom ho však zase pustím cez úzku štrbinu v okne a nechám ho dopadať na priečne postavený vlas. Tieň vlasu bude rozmazaný a nie ostrý, pretože svetlo vnikne čiastočne aj do neho. Z toho vyvodím, že svetlo sa ohýba, aspoň za tenkými prekážkami. Že sa ohýba aj v gravitačnom poli, to mi dokazuje červený posuv svetla hviezd, prechádzajúceho silným gravitačným poľom, napr. tzv. bielych trpaslíkov. Pokusy s Newtonovými sklami mi zase poukazujú na zoslabovanie alebo zosilňovanie sa, resp. zánik svetla. Z ohybu (difrakcie), zo zmeny intenzity (následkom interferencie) svetla a z iných javov vyvodím, že svetlo je vlnením. Čoho? Elektromagnetických polí a nie ohňa alebo éteru, ako sa myslelo kedysi. Sú však javy, ktoré poukazujú na to, že je korpuskulárnej povahy. A taktiež sa nešíri nekonečnou rýchlosťou, ako sa dlho tvrdilo, lebo rôzne pokusy poukazujú na to, že jeho rýchlosť je konečná.

Takto by som mohol pokračovať ustavične. Ako vidieť, nech ma slnečný lúč zaujíma z ktorejkoľvek stránky, vždy mi zdanlivo zachytená skutočnosť spolu s pravdami alebo hypotézami, na nej vybudovanými, uniká a vždy som nútený pomkynáť sa za ňou ako za bludičkou ďalej a ďalej.

Takto je to pri poznávaní čohokoľvek a nielen svetelného lúča. Dejiny prírodných vied, ako fyziky, najmä však mikrofyziky, mikrobiológie, chémie, astronómie a iných, najviac tých, čo sú odkázané na prístroje, mi jasne ukazujú, že s námahou uchopená skutočnosť sa zrazu alebo postupne vyjavila ako zdanie skutočnosti a pravda, domnele verne ju vystihujúca, sa prehlásila za zdanie pravdy, omyl. Prirodzene, veda v žiadnom prípade pri týchto neúspechoch nekapitulovala, naopak, neúnavne sa púšťala do ďalšieho pátrania po skutočnosti a pravde, verne ju vystihujúcej. Z tohto hľadiska môžeme vedu považovať za nástroj racionálneho poznávania, „dobýjania“ skutočnosti a pravdy; racionálneho a dôvtipného, pracujúceho často veľmi zložitými a dômyselnými praktickými, t. j. pozorovacími a experimentálnymi, aj teoretickými metódami. Cieľ tohto

postupu je len jeden. „Teória,“ ako hovorí výstižne Popper, „je sieť, ktorú hádzeme preto, aby sme chytili „svet“ — aby sme ho zracionalizovali, vysvetlili a ovládli. A snažíme sa, aby sme oká tejto siete mohli ustavične sťahovať.“¹ Možno to však povedať o celej vede a nielen o jej teórii.

Napriek všetkým obdivuhodným úspechom, ktoré veda v „chytaní“ skutočnosti dodnes dosiahla, nemožno však povedať, že by ju bola čo len v jednom bode uchopila definitívne, t. j. tak, aby jej už nemohla znovu uniknúť. Dnes máme síce vo vede tiež mnoho „skutočností“, ktorým nič neprotirečí a uniknutie ktorých si vôbec nevieme predstaviť, avšak minulosť nás učí, že takéto „skutočnosti“ mala každá doba a budovala na nich svoje absolútne, večné pravdy poslednej inštancie, povedané s Engelsom, no aj tak jej unikli a bolo treba vydať sa za ďalšími. Preto predpokladáme, že tento osud stihne i naše „skutočnosti“ a pravdy, lebo nemáme dôvody myslieť si, že práve my sme v histórii poznávania výnimkou ako tiež predpokladáme, že to tak bude aj v budúcnosti.

Onej variabilite skutočností a ich občasnej vzájomnej protirečivosti teda nedôverujeme a po ich falzifikácii ich považujeme za pseudoskutočnosti, resp. neskutočnosti. Potom sa nám však vynára otázka: Čo je skutočnosť a čo je neskutočnosť, ktorá sa za ňu ustavične vydáva? Ako vzniká táto druhá a v akom vzťahu je k prvej? Čo poznávame, keď si myslíme, že poznávame skutočnosť? Má skutočnosť nejaký podiel na neskutočnosti? Atď. Slovom, stojíme pred filozofickým problémom vzťahu subjektu k objektu.

Ako vyplýva už z populárneho označenia pre pseudoskutočnosť a neskutočnosť: zdanie, je to niečo subjektívne. Gnozeológia má na to, aspoň pokiaľ ide o primárnu, názornú stránku toho, iný termín, menej pejoratívny, hoci často pre jeho ponímanie proskribovaný: skúsenosť. Vytvárajú ju prevažne zmysly. Biele svetlo rovnako ako farebné spektrum sú názorné zmyslové zážitky, vnemy. Pritom objektívne, ako dnes predpokladáme, bieleho svetla niet — nemá žiadnu špecifickú vlnovú dĺžku — a je to len reakcia nášho oka na jeho podráždenie celým spektrom, tak ako nejestvujú objektívne ani farby, ale len elektromagnetické vlny rôznej dĺžky. V tomto zmysle je skúsenosť subjektívna a objektu ju, prirodzene, nemožno pripisovať. Tým však nie je vôbec povedané, že všetko čo nám skúsenosť podáva, je čisto subjektívne. Bez objektívneho popudu by vnem svetla nevznikol. Predbežne možno povedať, že skúsenosť je špecifickým, najmä zmyslovo-subjektívnym spracovaním objektívnych popudov.

Predpokladáme, že táto špecifičnosť v spracovávaní objektívnych popudov je následok anatomicko-fyziologického usporiadania našej poznávacej aparatury, jej reakcia na deje, ktoré v nej prebiehajú. S takouto reakciou sa stretávame všade v hmotnom dianí. Keď kus nekremíkového skla čiastočne láme, čiastočne odráža svetelný lúč, keď neprepúšťa jeho ultrafialové zložky, keď mení rýchlosť lomeného lúča atď., reaguje na vonkajšie popudy tiež špecificky, podľa svojho usporiadania a má teda tiež svoju „skúsenosť“: to, čo do neho vstúpi, nerovná sa tomu, čo z neho vystúpi. A tak je to aj s reakciami iných predmetov.

Subjekt nie je teda po tejto stránke v hmotnom dianí žiadnou výnimkou —

¹ *Logik der Forschung*, Wien 1935, 26.

pravda, nehovoriac o všetkých rozdieloch medzi ním a inými predmetmi, na ktoré ešte poukážeme. Špecifičnosť subjektu sa prejavuje predovšetkým formou skúsenosti. Obchádzať túto dôležitú gnozeologickú kategóriu a zatvárať pred ňou oči, ako to robia aj niektorí marxistickí filozofi, iste z obavy, že by sa na jej základe mohlo sklznúť do subjektívneho idealizmu, je zbytočné. Ako hovorí výstižne Lenin: „Za slovom ‚skúsenosť‘ sa ... vo filozofii môže nesporne skrývať materialistická aj idealistická línia a takisto i Humova a Kantova, no ani definícia skúsenosti ako prostriedku poznania ešte nič nerieši v tomto ohľade.“² Slovom, tvrdí, že subjekt bezprostredne poznáva iba svoju skúsenosť, ešte neznamená byť idealistom. Všetko závisí od toho, ako skúsenosť chápeme. Možno napr. súhlasiť s Narským, podľa ktorého „skúsenosť spája subjekt s vonkajším zdrojom skúsenosti, t. j. s objektívnou realitou ako konečným objektom poznania“.³ Je zväčša pravdou, že ignorovaním skúsenosti neskĺzneme do subjektívneho idealizmu, zato však veľmi ľahko môžeme sklznúť do rovnako neprípustného naivného realizmu, čoho dokladov nachádzame medzi našimi filozofmi hojnosť. Podľa nášho názoru teóriu odrazu ako historického procesu poznávania objektu subjektom nemožno bez rešpektovania skúsenosti vôbec pochopiť. Ak totiž objekt poznávame bezprostredne, bez skúsenostnej bariéry, potom ho poznávame dokonale. V tom prípade sa však naše poznávanie nemusí vyvíjať, čiže kvalitatívne zdokonaľovať, a nie je teda historickým procesom prehlbovania sa odrazu objektu v subjekte. Keďže však predpokladáme, že je týmto procesom, dá sa to vysvetliť len tak, že skúsenostná bariéra nedovoľuje síce subjektu preniknúť priamo k objektu a robí jeho odraz nedokonalým, no subjekt vďaka svojej schopnosti zdokonaľovať sa môže túto bariéru takrečeno stenčovať a odraz objektu spresňovať. Vývojový proces poznávania si takto vyžaduje existenciu skúsenosti.

Subjekt je teda svojrázny, špecifický faktor. A je špecifický nielen po zmyslovej, ale aj po rozumovej stránke. Rozum ako poznávateľ vzťahov je totiž sekundárny a buduje len na zmyslovom materiáli. Len na ňom môže poznávať vzťahy, ktoré sú v ňom vlastne už obsiahnuté, a on si ich len uvedomuje. Uvedomuje si ich však tak, ako mu ich podávajú zmysly, t. j. viac-menej diferencovane, podľa úrovne poznávacej praxe, ktorou sa získava skúsenosť. Ak sa dívam na čistú vodu v pohári voľným okom, konštatujem, že v nej niet života. Ak sa na ňu dívam mikroskopom, zisťujem, že sa hemží mikroorganizmami. Rozum je teda tiež špecifický, poznáva vzťahy, ktoré celkom nezodpovedajú skutočnosti, ba sú niekedy len zdaním, pseudoskutočnosťou. Jeho špecifičnosť je vcelku a historicky podmienená špecifičnosťou zmyslov. Zdôrazňujeme však, že ozaj len vcelku, pretože rozum má aj určitú autonómiu, ktorá môže v jednotlivých prípadoch aj predbiehať zmysly. Kopernikova hypotéza predbehla jeho zmyslovú skúsenosť. Na druhej strane však bola práve preto len neoverenou hypotézou.

Takto dochádzame k názoru, že subjektu nie je bezprostredne prístupná sama skutočnosť, ale len jeho skúsenosť a rozumové vzťahy, na nej vybudované. Skutočnosť tieto danosti len čiastočne podmieňuje a je za tým akoby skrytá. Opráv-

² *Materializmus a empiriokriticizmus*, Spisy 14, Bratislava 1958, 135.

³ *Súčasný pozitivizmus*, Bratislava 1963, 106.

nene sa domnievame, že cez túto blanu subjektívnosti ani v jednom bode neprenikáme priamo ku samej skutočnosti, že nie je nikde takrečeno deravá.

Vieme teda, aspoň zhruba, čo je oná neskutočnosť, pretože ju bezprostredne zažívame. Oveľa ťažšie je odpovedať na otázku, čo je to sama skutočnosť, ktorá, ako predpokladáme, ju čiastočne podmieňuje. Ba, ako je známe, v dejinách filozofie sa často vynorila nielen otázka jej charakteru, ale aj existencie. A vynorila sa vždy vtedy, keď sa zisťovalo, že subjekt je špecifickou kvalitou a bezprostredne poznáva len svoje vlastné zážitky, idey, predstavy a pod. Tak ju položil Berkeley Lockovi, Fichte Kantovi atď. Sami pýtajúci sa odpovedali na ňu často negatívne a rozvíjali gnozeológiu smerom k subjektívnemu idealizmu. Problém bol v tom, či vtedy, keď subjekt uznáme za špecifický faktor, oddelený práve svojou špecifičnosťou od objektu, ktorý následkom toho v jeho ontologickej podstate, t. j. tak, ako vyzerá sám osebe, nepoznáva, má vôbec zmysel hovoriť o existencii objektu, najmä hmotného. Logicky nie je vylúčené, že našu skúsenosť vyvoláva nejaký objektívny duch, alebo dokonca nejaký neznámy mechanizmus v našej poznávacej aparátúre. Ak sa teda máme pridržiavať toho, čo je pozitívne, musíme zostať v rámci skúsenosti a ju prehlásiť za skutočnosť. Hovoriť o úplne neznámej skutočnosti, ktorá je ešte za ňou, je metafyzika, tvrdia novopozitivisty.

Nesúhlasíme ani s jedným z týchto názorov. Predpokladáme, že objektívna skutočnosť existuje nezávisle od subjektu a je poznateľná. Prirodzene, dokázať to nemôžeme. Dôkaz (logický) je konzekvencia, vyvedená z premis a nehovorí viac, než obsahujú ony. Premisy sa však získavajú skúsenosťou a nič bezprostredne skutočnosťne neobsahujú. Preto ani záver nemôže nič hovoriť o skutočnosti, ale len o skúsenosti, a preto nezávislá existencia skutočnosti je pre nás len predpokladom. Výpoveď: Skutočnosť jestvuje nezávisle od subjektu a čiastočne podmieňuje jeho poznatky, je len hypotézou, no ako sa domnievame, racionálnou a prijateľnejšou než ktorákoľvek subjektívne idealistická hypotéza, ktorá za cenu toho, že na jednej strane „uniká metafyzike“ a drží sa len pozitívneho, upadá na druhej strane do často ešte horšej metafyziky, než z ktorej chcela vybúdnúť. Berkeley vpašováva do svojho solipsizmu na vysvetlenie od vôle nezávislých vnemov boha, ešte menej poznateľného ako je hmota, ktorú chce zničiť, Fichteho „Ja“ si z tých istých príčin tvorí zo seba a proti sebe „Neja“ a obe tieto zložky vzájomným zápolením vytvárajú svet, existujúci len v predstave „Ja“ atď. atď.

Pri tvorbe hypotézy o samostatnej existencii objektívnej skutočnosti možno napr. uvažovať s akad. Hrušovským takto: „Z inteligentného pozorovania ľudských bytostí, o ktorých som dosiaľ nerozhodol, či jestvujú iba v mojom vedomí a či aj samostatne, zo sledovania napríklad ich reči, združenej s istými akciami, ktoré ja sám konám v podobnom združení, odvodzujem predpoklad, že jestvuje psychický život iných ľudí a že je analogicky usstrojený ako je môj vlastný, že ľudia sú subjektmi jestvujúcimi tak ako existujem ja sám. Slovom, ľudia za daných podmienok sa chovajú analogickým spôsobom ako ja a reagujú na určité podnety približne tak ako ja sám. Pravda, nejde tu o absolútnu istotu, ale len o solídny predpoklad. Konkrétne prax, skúsenostné a experimentálne súvislosti, koordinácia množstva vedomých dát a úkonov, prehlbovanie poznatkov a ich zhodnocovanie v každodennom živote ma v tomto predpoklade utvrdzujú. A tiež

naopak, tento predpoklad mi umožňuje a uľahčuje interpretovať a systematizovať moje vedomé zážitky a prekonávať chaos v mojom živote. Mám teda empirický a praktický dôvod dávať prednosť realistickej hypotéze pred solipsizmom, i keď solipsizmus je mysliteľný a z hľadiska logiky nie je nijako absurdný.⁴

Ďalším problémom je otázka vzťahu našich poznatkov, zmyslových i rozumových k tejto objektívnej skutočnosti. Nie sú asi jej mechanickým, dokonalým odzrkadľovaním, lebo v tom prípade by sa poznatky o jednom relatívne nemennom objektívnom predmete tak prudko nemenili, ako sa to občas v dejinách vied stáva, ale boli by aspoň také stále ako on sám. (Hoci, na druhej strane, nemennosť poznatku nezaručuje jeho odzrkadľovanie predmetu.) V akom vzťahu sú teda k nej? Odrážajú ju, hoci aj nedokonale, sú jej symbolmi, hieroglyfmi, vôbec jej nepodobnými alebo niečím iným? Podľa marxizmu ju odrážajú, takže objekt možno nazvať originálom, poznatok kópiou, niekedy dokonalou, inokedy nedokonalou, no majúcou tendenciu zdokonaľovať sa. Kritériom tejto dokonalosti má byť prax. Ktorý poznatok prax úplne potvrdí, ten je dokonalý, je parciálnou absolútnou pravdou, úplnou zhodou myslenia s predmetom v danej súvislosti, ktorý poznatok nepotvrdí, ten je nedokonalý a musí sa ešte zdokonaľovať. Preto odrážanie sa objektu v subjekte je historický proces.

Ako však plynie už z názvu teórie odrazu, je len teóriou, vlastne len hypotézou a dokonca takou, ktorá nemá vôbec nijaké výhľady na to, aby sa niekedy stala dokázanou pravdou. Cieľom tejto štúdie je poukázať na príčiny toho.

O tom, ako vystihuje kópia originál, či ho odráža, a nakoľko verne, môžem rozhodnúť len tak, keď oba tieto predmety porovnáam. Oba mi musia byť vo svojej javovej podobe bezprostredne prístupné a vtedy môžem povedať, že napr. portrét môjho brata je potiaľ a potiaľ verný, že ho tak a tak odráža. Musia tu teda byť dané tri členy: originál, kópia a porovnávajúci subjekt, ktorý je mimo nich. Sama kópia by nemohla zistiť nakoľko je verná, a to práve preto, lebo by bola kópiou, lebo jej špecifičnosť by jej nedovolila vystúpiť zo seba samej, posudzovať originál a porovnávať sa s ním. Boli by tu teda len dva členy; porovnávajúci by chýbal.

Slovom, porovnávajúci musí byť mimo porovnávaných členov. Je jasné, že v prípade subjekt-kópia, objekt-originál sa tato podmienka nespĺňa, lebo chýba tretí, porovnávajúci člen, ktorý by bol mimo nich. Snaží sa ho nahradiť sám subjekt, ktorý jednak odráža a je kópiou, jednak sa potom pokúša zistiť, nakoľko verne odráža a chce byť porovnávajúcim. Má teda vykonávať dvojakú a podstatne odlišnú funkciu. To, pochopiteľne, nie je možné. Aby to mohol robiť, musel by mať schopnosť vystupovať pri porovnávaní zo seba samého, prestať byť sebou, vzdať sa svojej špecifičnosti, ktorej ďakuje, ako každý predmet, za svoju existenciu, a takto, ako nešpecifický, dokonalý, poznávajúci bezprostredne, v ontologickej podstate i sám subjekt, mohol by povedať: Môj pôvodný poznatok ozaj odráža svoj predmet v tom a v tom dokonale, v tom a v tom menej a musí sa ešte zdokonaľiť. Alebo: Onen poznatok vôbec neodráža objekt, je úplne svoj-

⁴ *Problémy noetiky*, Trnava 1948, 11.

rážnou, v ničom mu nepodobnou reakciou na popud výchádzajúci z neho, je len jeho symbolom atď.

Toto však subjekt nedokáže, a teda nevie bezprostredne zistiť, či objekt ozaj odráža, alebo poznáva nejako ináč. Nevie to urobiť preto, lebo nemôže zo seba, zo svojej skúsenosti nikdy vystúpiť, nemôže spoznať objekt v jeho ontologickej podstate. Zostáva vždy uzavretý v sebe, vo svojej špecifičnosti, ktorá sa ani na chvíľu neodhrňuje, aby nazrel za ňu. Ak to totiž dokáže, vzniká otázka, prečo to vždy tak nerobí, prečo postupuje zložitou a priam komickou procedúrou najprv nedokonalého poznávania, „portrétovania“, v ktorom, ako v každom portréte, je kus tvorцovej osobitosti, čiže z gnozeologického hľadiska skreslenosti, neadekvátnosti, a potom vystupovania zo seba a dokonalým porovnávaním vlastného výtvoru s originálom hodnotenia portréту a jeho korigovania? Ak viem poznávať dokonale, prečo najprv poznávam nedokonale a potom sa opravujem? Prečo mám najprv portrétovať, keď viem aj fotografovať? Prečo iba nefotografovať, keď ide len o to, kopírovať čo najlepšie?

Táto spoľahlivá, dokonalá autopravdivosť subjektu, jeho vlastných názorov, zisťovanie, nakoľko nimi odrazil objekt, má sa diať, ako sme už povedali, praxou. Prax má byť potom aj kritériom pravdy v tom zmysle, že čo ona potvrdí, je pravdivé v zmysle zhody so skutočnosťou; je to parciálna absolútna pravda. Mnohí marxistickí autori sa v tejto súvislosti opierajú o Leninov výrok: „*Prax je vyššie než* (teoretické) *poznávanie*, lebo má nielen prednosť všeobecnosti, ale aj bezprostrednej skutočnosti.“⁵ Praktické poznávanie je teda podľa toho dokonalým poznávaním, lebo poznávať skutočnosť bezprostredne znamená poznávať ju dokonale, nešpecificky. Tak aspoň uvažujú spomenutí autori. Ak by sme však vedeli takto poznávať, bol by to koniec vedy, vývoja poznávania, jeho dialektiky atď., lebo dokonalé poznávanie sa nemusí vyvíjať, nepotrebuje vedu, keďže je vševedúce. Lenin teda onou bezprostrednosťou nemohol myslieť takúto bezprostrednosť, ale azda len zmyslový styk so skutočnosťou, na rozdiel od teoretického poznávania, ktoré je s ňou v nezmyslovom, sprostredkovanom styku. Len takto neprotirečí tento výrok iným jeho výrokom, kde sa rešpektuje špecifičnosť subjektu; napr. jeho známemu názoru, že poznávanie je večné, nekonečné približovanie sa myslenia k objektu, že odraz prírody v myslení treba ponímať nie mŕtvu, ale ako večný proces atď.⁶ Poznávanie je procesom len preto, lebo je nedokonalé, čiže špecifické. Lenin aj výslovne poukazuje na to, že prax má len relatívnu, a nie absolútnu hodnotu. Za veľmi výstižnú považujeme jeho poznámku: „Nesmieme zabúdať, že kritérium praxe nikdy nemôže v podstate úplne potvrdiť alebo vyvrátiť nijakú ľudskú predstavu. Aj toto kritérium je natoľko ‚neurčité‘, žeby nedovoľovalo ľudským poznatkom zmeniť sa na ‚absolútne‘.“⁷

Prečo prax nemôže absolútne potvrdiť alebo vyvrátiť nijakú ľudskú predstavu, ani byť teda jednoznačným rozhodcom o tom, či a nakoľko sa nejaký predmet v subjekte odráža? Preto, lebo prax nie je nijakým zvláštnym druhom poznávania, je to prevažne zmyslový styk subjektu s objektom, na rozdiel od prevažne

⁵ *Filozofické zošity*, Spisy 38, Bratislava 1961, 223.

⁶ *Pozri Filozofické zošity*, Spisy 38, Bratislava 1961, 204.

⁷ *Materializmus a empiriokriticizmus*, Spisy 14, Bratislava 1958, 125.

rozumového, teoretického poznávania, t. j. tvorenia hypotéz, vyvodzovania konzekvencií z nich a pod. Ako sme už ukázali, zmyslami bezprostredne ku skutočnosti neprenikáme, podávajú nám len skúsenosť, ktorá je syntézou objektívneho a subjektívneho. Niet teda dôvodu myslieť si, že prax ako zvláštny, nešpecifický druh poznávania môže rozhodnúť o tom, nakoľko odráža skutočnosť, čiže je pravdivé „iné“, „špecifické“ poznávanie toho istého subjektu. Presnejšie povedané, prax nie je vôbec poznávaním, je to len technický styk subjektu s objektom s cieľom získať skúsenosť. Poznávanie začína až skúsenosťou, ktorú nám poskytuje prax ako príprava k nemu. Prax vo vede, to sú totiž len rôzne techniky získavania skúsenosti, výskumné metódy a metodiky.

Pohľad do dejín vied nám tieto úvahy dostatočne potvrdí. Veda poznáva svoje pravdy a verifikuje svoje hypotézy praxou už oddávna. Vedec sa najprv s predmetom prakticky oboznamuje, poznáva ho holými zmyslami alebo pomocou prístrojov a opisuje ho, čím vyslovuje o ňom množstvo právd. Potom uvažuje napr. o jeho príčinách, ktoré sú zmyslom neprístupné, čiže tvorí hypotézu, dedukuje z nej a konzekvencie znovu potvrdzuje v praxi. Takto mení hypotézu na verifikovanú teóriu. Aj pravdy, aj hypotézy sa potvrdzujú v praxi, no o ich zhode so skutočnosťou, o tom, že ju verne odrážajú, nemožno hovoriť. Zhodujú sa len s danou skúsenosťou. Nová, dokonalejšia prax ich však zväčša prv či neskôr vyvráti, nastolí úplne opačné alebo ich aspoň skoriguje, čo by iste nebolo možné, keby verne odrážali skutočnosť.

Fakt, že prax, výskumné metódy a metodiky nemôžu byť rozhodcami o tom, či a ako subjekt niečo odráža, vyplýva teda už aj z toho, že sama sa počas histórie vedy vyvíja, zdokonaľuje. Čo dnes jedna prax potvrdí, to zajtra druhá vyvráti. Práve tomu môže veda „ďakovať“, že dejiny poznávania jej predmetu sú také pestré, že sa v nich o ňom strieda toľko — často aj protirečivých — názorov, že tápu, občas idú aj trochu dozadu, prijímajú a cprašujú aj názory, ktoré už kedysi zavrhlí atď. To všetko by nebolo možné, keby prax bola absolútnym ukazovateľom toho, ako sa ten-ktorý poznatok priblížil či odchýlil od svojho predmetu, keby mu vedela ukázať, čo má zavrhnúť, čo prijať, kam ísť, aby došiel k cieľu. Potom by veda bola tento cieľ už dávno dosiahla! A deliť prax na zložku absolútnu a relatívnu, ako sa to tiež robí, je absurdné. Podľa akého kritéria zistím, čo je v nej absolútne a čo nie? Prax musí mať potom sama kritérium a nemôže byť kritériom iného.⁸

Ak by teda malo byť verným odrazom skutočnosti všetko to, čo prax potvrdí, potom by skutočnosťou bolo, že mikróby sa rodia aj z neživej hmoty (ako podľa teórie samozrodenia), avšak aj to, že sa rodia len zo živého (ako podľa Pasteura), že Zem stojí (Aristoteles), no taktiež že sa pohybuje (Kopernik), takisto aj stálice, že horenie je unikanie flogistónu (flogistonisti), ale aj zlučovanie sa s kyslíkom (Lavoisier), že zlato možno vyrobiť premenou kovov (alchymisti), že ho takto nemožno vyrobiť (Dalton) a že ho predsa len možno takto vyrobiť (dnešná atomová fyzika) atď. Potom by bola formálne logicky protirečivá i sama

⁸ Pozri našu štúdiu *Problém praxe ako kritéria pravdy*, uverejnenú v časopise *Filozofia* XXI, 2, Bratislava 1966.

skutočnosť, bolo by možné a skutočné všetko, o tej istej veci by platilo v tej istej súvislosti aj áno aj nie a s vedou by bol aj po tejto stránke koniec.

Proti úplnému spoliehaniu sa na prax ako kritérium vernosti odrazu objektu v subjekte hovorí aj fakt, že zlyhávajú aj pomerne dobre overené teórie, že totiž pravdivé, prakticky overené konzekvencie vyplývajú aj z mylnej hypotézy, stanovenej napr. redukciou. Rovnaké účinky môže mať viac príčin, a ak sa mi nedarí nájsť účinok, ktorý môže mať len jedna z nich, a nájsť tak tú pravú, môžem vybudovať teóriu, prakticky dobre potvrdenú, ktorú však jeden nový fakt zvráti ako úplne mylnú. Na tomto základe sa napr. vybuďovala geocentrická teória, predpokladajúca medziiným, že telesá, umiestené na guli, neodletujú od nej len preto, lebo nerotuje. Ak teda predmety z povrchu zemského neodletujú, je to tiež len preto, že Zem stojí. Prax tento názor potvrdzovala, ba viedla k nemu. Keď sa potom zistilo, že neodletujú následkom zemskej gravitácie, a nie nehybnosti Zeme, bol tým geocentrizmus podkopaný.

Prakticky v určitej dobe potvrdzovaná teória nemusí teda ešte verne odrážať skutočnosť, ba môže sa od nej odvrátiť o stoosemdesiat stupňov. Uvedieme ešte príklad, z ktorého vidieť, že aj výrobná prax, táto kráľovná praxí, môže potvrdzovať názory úplne odchylné od skutočnosti. Osemnásťte storočie sa často nazýva v dejinách chémie storočím flogistónovej teórie. Jej zakladateľom bol nemecký profesor Stahl, podľa ktorého uniká z látok pri ich horení zvláštne fluidum, flogistón. Flogistónová teória mala prenikavé úspechy, vysvetľovala množstvo javov a uvádzala na spoločného menovateľa horenie, dýchanie, hnitie a iné oxydačné procesy, ba ovplyvnila i priemyselnú výrobu. „Na základe Stahlových názorov bolo možné produkovať kyselinu sírovú technicky, a to jednoducho zbavovaním síry jej flogistónu. Ako látka, ktorá mohla odnímať flogistón, našla sa kyselina dusičná, ktorá bola veľmi „chudobná na flogistón“ a chtivo sa spájala s horľavinou. Tak sa na Stahlovej teórii bezprostredne zakladali dôležité technické výrobky. Kyselina sírová sa podľa Stahlových princípov vyrábala vo veľkom. V Anglicku sa už r. 1746 stavali prvé olovené komory. Kyselina sírová bola potom dôležitým základným materiálom pri výrobe sódy podľa Leblanca (1742—1806) a aj táto výroba sa úplne rozvíjala na základe Stahlovej teórie.“⁹

Dnes je flogistónová teória púhe historikum. Padla, keď Lavoisier dokázal, že horenie nie je unikanie akéhosi flogistónu z látok, ale naopak, prudké zlučovanie sa látok s kyslíkom.

No skutočnosť nemusí verne, resp. nemusí vôbec odrážať nielen teória potvrdzovaná praxou, ale ani sama pravda, ktorá dáva do vzťahu len vnímateľné predmety a neobsahuje žiadnu neznámu veličinu, ako teória. Pre Huygensa a jeho súčasníkov bolo pravdou, že „okolo Jupitera a Saturna obieľajú sprievodcovia; onen má štyroch, tento piatich“.¹⁰ Keď Herschel objavil ďalšie dva Saturnove mesiace, oná pravda padla, a Bode — a popri ňom aj mnohí iní — r. 1792 zdôraznil: „Saturn sprevádza na jeho tridsaťročnom obehu okolo Slnka ... sedem mesiacov.“¹¹ Avšak ani táto pravda neplatila dlho. Keď r. 1848 objavil Bond ďalší

⁹ H. E. Fierz — David, *Die Entwicklungsgeschichte der Chemie*, Basel 1945, 150.

¹⁰ *Cosmotheoros, sive de terris celestibus*, Pragae, 13.

¹¹ *Anleitung zur Kenntniss des gestirnten Himmels*, Berlin 1792, 490.

Saturnov mesiac, Flammarion napísal, že za Saturnovým prstencom „je stupňovite rozostavaných osem satelitov“.¹² Dnes je pre nás pravdou, že „Saturn má deväť mesiacov“.¹³ Dokedy bude platiť táto pravda? — Netreba zvlášť zdôrazňovať, že každú z týchto právd potvrdzovala prax; prirodzene, vždy iná.

Aby sme sa vyhli týmto nedôslednostiam, dalo by sa azda povedať: Verný odraz skutočnosti v poznávaní sa potvrdzuje praxou, no nie všetko, čo prax potvrdzuje, je jej verným odrazom. Takéto konštatovanie je však už bezcenné, lebo ako potom zistím, ktorý z takýchto poznatkov je verný a ktorý nie? Na to by som zase potreboval zvláštne kritérium, ktoré nemám.

Slovom, niet kritéria na zistenie toho, či a nakoľko sa objekt odráža v subjekte. Nie je ním ani prax, ktorá je ako technická činnosť na získavanie skúsenosti mŕtvym faktorom a nemôže byť kritériom ničoho, teda ani pravdy. O nej rozhoduje sám subjekt, a to na základe skúsenosti, získavanej prirodzene praxou, no stvárnovanej aj jeho špecifičnosťou.

Všimnime si však ďalší problém, súvisiaci s predchádzajúcimi. Naše obrazy predmetov skutočnosti sa s vývojom vedy rozširujú, prehlbujú, diferencujú a pod., a to skúsenostne i teoreticky. Nie je ani to jednoznačným dôkazom toho, že sa tieto predmety v našom subjekte odrážajú a že ich odraz sa stále zdokonaľuje? Teóriou farieb ako elektromagnetických vln rôznej dĺžky vieme svetelné javy vysvetliť rozhodne lepšie než starou aristotelovskou teóriou, že farby sú rôznymi zmesami bieleho svetla a tmy. Oná teória je prakticky úspešnejšia než táto, vie vysvetliť viac, má širší okruh adekvátnosti. Nemáme však potom právo považovať ju aj za lepší odraz skutočnosti, objektívnej podstaty svetla? Je mysliteľné, aby teória bola úspešnejšia než iná a pritom sa vzdialila od skutočnosti viac než ona?

Dejiny vied ukazujú, že je to nielen mysliteľné, ale sa to asi aj stáva. Svedčia o tom už spomínané regresy vo vývoji určitých teórií. Falzifikuje sa nejaká teória alebo hypotéza a nastolí sa nová, so širším okruhom adekvátnosti, o ktorej sa preto predpokladá, že je aj bližšie ku skutočnosti. Po čase sa však falzifikuje aj táto teória a ukáže sa potrebné rehabilitovať predošlú, lebo, ako sa teraz predpokladá, bola ku skutočnosti bližšie než jej nástupkyňa. Zistili sa totiž nové skúsenostné fakty, ktoré ju podporujú a okruh jej adekvátnosti je teraz širší než okruh jej nástupkyne. Išlo teda o regres v poznávaní, ktorý sa teraz napravil. No o regrese možno hovoriť len vzhľadom na predpokladaný charakter skutočnosti (preto predpokladaný, lebo je nám neznáma a nevieme aký je jej ojazdný charakter), od ktorej sa druhá hypotéza mala odchýliť viac než prvá. Vzhľadom na skúsenosť bol tu však ustavičný progres, pretože druhú hypotézu podporovalo teraz viac skúsenostných faktov, mala širší okruh adekvátnosti než prvá, a teda vysvetľovala viac. A vo vede ide len o to: Víťazí a „skutočnosťou sa stáva hypotéza, ktorá má širší okruh adekvátnosti.

To však znamená, že širší okruh adekvátnosti nie je zárukou aj väčšej aproximativnosti hypotézy, t. j. jej väčšieho priblíženia sa ku skutočnosti. Vývoj

¹² *Histoire du ciel*, Paris 1872, 271.

¹³ A. Weigert — H. Zimmermann, *ABC der Astronomie*, Leipzig 1961, 275.

hypotéz je predovšetkým vývojom čo sa týka skúsenosti a nemusí byť ním aj vzhľadom na skutočnosť. Jeho klukatosť po tejto stránke jasne hovorí, že tu tápeme, čo je ďalší argument proti praxi ako kritériu verného odrazu objektu v subjekte. Keby ním bola, táto klukatosť by bola vylúčená. Naproti tomu priamočiarosť vývinu vzhľadom na skúsenosť — stále sa rozširujúci a prehlbujúci okruh adekvátnosti hypotéz — svedčí o tom, že prax zabezpečuje len zhodu myslenia so skúsenosťou a že sme schopní túto úlohu zvládnuť, lebo skúsenosť je v našej moci.

Všimnime si z tohto hľadiska príklad, ktorý sme už raz uviedli, ale z iného zreteľa. Podľa dnešných názorov bol z hľadiska priblíženia sa ku skutočnosti Aristotelov a Ptolemaiov geocentrizmus regresom proti Aristarchovmu heliocentrizmu a progresom bol Kopernikov heliocentrizmus, ktorý zavrhol Aristotelove a Ptolemaiove názory a rehabilitoval Aristarchove. Vývoj tu opísal zreteľnú slučku.¹⁴ Z hľadiska skúsenosti však išlo o jednoznačný progres. Nevieme síce, na akých faktoch postavil Aristarchos svoju hypotézu, lebo jeho príslušný spis sa stratil, avšak veľa ich nemal, tak ako ich nemal ešte ani Kopernik o bezmála 2000 rokov neskôr. Geocentristi však ich mali mnoho a pádných (predmety od Zeme neodletovali, Zem nepodbiehala pod vyhodnenými predmetmi, čo bolo pre nich svedectvom, že nerotuje, ľudia necítili závrat, nedala sa zistiť paralaxa stálic, v čom zase videli dôkaz, že neobieha okolo Slnka, atď.). Keďže víťazí hypotéza s väčším okruhom adekvátnosti, vývoj dal za pravdu geocentrizmu a prax ho spokojne viedla — vzhľadom na predpokladaný charakter skutočnosti — dozadu. A dnešný heliocentrizmus zvíťazil zase len preto, lebo má ešte širší okruh adekvátnosti, než mal geocentrizmus. Má ho však len vzhľadom na skúsenosť a nevieme, či aj na skutočnosť, lebo nemáme na to kritérium.

Takýchto príkladov by sa dalo uviesť veľa. Situácia je z hľadiska skutočnosti skomplikovaná ešte tým, že aj vtedy, keď takýto regres zistíme a vrátime sa teda na správnu cestu, späť ku skutočnosti, touto skutočnosťou je fakticky zase len určitá skúsenosť — ako sme to už ukázali na začiatku tejto štúdie — čiže nie je vylúčené, že nastane dvojité regres k dvakrát zavrhnutej „skutočnosti“. Príklad: Anaximandrova descendenčná hypotéza, proti nej stredoveký kreacionizmus a Linného kreacionizmus, proti nemu Lamarckov evolucionizmus, proti nemu Cuvierov katastrofizmus a kreacionizmus a proti nemu Darwinov evolucionizmus. Je už koniec týmto zvratom? To nevieme. Dnes predpokladáme, že Darwin vystihol skutočnosť. To sa však myslelo aj o predošlých bádateľoch.

Pokiaľ ide o skutočnosť, nemáme žiadnu záruku, že ňou s najširším okruhom adekvátnosti nie sme v najväčšom závoze. To preto, že kritérium rozširovania sa okruhu adekvátnosti platí len pre skúsenosť a nie aj pre skutočnosť. Popri ňom, či namiesto neho by sme potrebovali ešte kritérium aproximativnosti (ku skutočnosti), ktoré nemáme.

Ako sme totiž už čiastočne ukázali, sám pojem skutočnosti je relatívny, pretože každá doba má takrečeno svoju skutočnosť, viac-menej odlišnú od objektívnej

¹⁴ Pozri našu štúdiu *Vzťah pravdy a omylu vo vývoji poznania*, časopis Otázky marxistickej filozofie, XX, 6, Bratislava 1965.

jednej skutočnosti. Skutočnosťou je pre každú dobu systém jej právd, resp. jej teórií. Ako však vieme, zakladajú sa len na skúsenosti a keď sa ona mení, mení sa aj skutočnosť. Preto bolo skutočnosťou raz to, že Zem stojí, inokedy, že sa pohybuje. Keby sme mali možnosť poznať bezprostredne samu objektívnu skutočnosť, všetok tento relativizmus by prestal a s ním aj všetky gnozeologické problémy pravdy, odrazu objektu v subjekte atď.

Musíme teda znovu konštatovať, že niet žiadnej možnosti bezpečne zistiť, či a nakoľko sa objekt v subjekte odráža a či sa vývojom poznávania tento odraz zlepšuje alebo zhoršuje. Tvrdenie, že skutočnosťou je pre každú dobu systém jej právd, resp. hypotéz, možno vysloviť aj tak, že je ňou systém jej neprotirečivých názorov, lebo pravdy a teórie sa vyznačujú práve touto neprotirečivosťou, a to vzhľadom na skúsenosť i navzájom. Sémantická i logická neprotirečivosť je kritériom pravdy a skutočnosti, ona reguluje celý vývoj vedy. Jeho zákonom je, že vzniknuté protirečenia sa musia odstrániť a musí sa vytvoriť nový systém poznatkov, konzistentný so skúsenosťou i navzájom, spravidla so širším okruhom adekvátnosti, než bol predošlý. Avšak kde máme záruku toho, že tento zákon vedie vývoj poznávania smerom k stále dokonalejšiemu odrážaniu objektívnej skutočnosti? Nikde, lebo nenazeráme samú túto skutočnosť. Možno, že vedie, možno, že nie.

O objektívnej skutočnosti rozhodujeme teda fakticky zo seba samých, zo subjektu. Hlboko v sebe máme zakorenené predstavy, že táto skutočnosť jestvuje, že je len jedna, že jej podstata je relatívne nemenná, že je formálne logicky neprotirečivá atď. Podľa týchto kritérií potom kategoricky rozhodujeme o tom, čo je skutočné a čo nie. Ak najprv zisťujeme, že biele svetlo je monochromatické a potom zase že je panchromatické, tak oba tieto názory *nemôžu* (!) zodpovedať skutočnosti, lebo skutočnosť je len *jedna* (!), *nie je* (!) formálne logicky protirečivá, a preto aspoň jeden z nich *musí* (!) padnúť.

Odkiaľ však berieme toto presvedčenie, lepšie povedané túto neotrasiteľnú vieru, že skutočnosť je taká, a nie inakšia? Priamo zo skutočnosti nie, lebo ju samu osebe, v jej ontologickej podstate nepoznáme. No čo má potom právo hovoriť v jej mene? Nie je takto otrasené v samých základoch naše poznávanie skutočnosti, nie sú potom pravda a omyl kategórie, ktoré síce zodpovedajú formám nášho myslenia, ale nemajú nič spoločné so samou skutočnosťou, netopíme sa potom v najlepšom prípade v agnosticizme?

Ak prijmeme Kantovu odpoveď na tieto otázky, tak sme ozaj v agnosticizme. Podľa Kanta názory, že substancia (v tomto prípade skutočnosť) je nemenná, že vo všetkej zmene javov zotráva, že je identická sama so sebou, že je neprotirečivá atď., sú len apriórne rozumové kategórie a zásady na spracovávanie skúsenosti, ktoré nemajú s neznámou skutočnosťou nič spoločné. Kde sa vzali v rozume tieto kategórie a zásady a prečo práve tie a nie iné, to Kanta nezaujíma. Nás však áno a naše riešenie nie je agnosticistické. Oné kategórie nepovažujeme za apriórne, ale za aposteriórne, a nie na spracovávanie skúsenosti, ale za pochádzajúce z nej. Ich všeobecnosť a nevyhnutnosť, kategoričnosť nemusí svedčiť proti tomu, ako si myslel Kant, ako ani fakt, že dnes ich už každé skúsenostné poznávanie predpokladá. Možno v tom vidieť určitý

druh spätnej väzby. Badám napr., že po tisícročia, čo sa názory na svetlo rozmanite menia, ono samo sa nemení. Nemôže to prispieť k vytvoreniu zdanlivo apriórnej a vrodenej kategórie o nemennosti a neprotirečivosti substancie?

Prirodzene, tieto kategórie vychádzajú len zo skúsenosti a nemusia hovoriť nič o skutočnosti. Nemusia, ale môžu. Myslíme, že za určitých okolností máme právo predpokladať, že skúsenostné fakty sú odrazom samej skutočnosti. Za také môžeme považovať aj kategórie, v mene ktorých suverénne rozhodujeme o skutočnosti. A potom je náš postup čiastočne ospravedlnený. Pozrime sa zase na vec zblízka.

Vpredu sme skonštatovali, že je veľmi racionálne predpokladať, že existuje od subjektu nezávislý objekt. Teraz sa budeme snažiť zistiť niečo o jeho štruktúre. Ako uvádza akad. Hrušovský, podľa zásady dostatočného dôvodu reálna skutočnosť „musí byť *aspoň* natoľko diferencovaná ako oblasť zmyslových javov“.¹⁵ Týmto by som sa o objekte dozvedal už niečo konkrétne. Vnemy, nezávislé od mojej mojej vôle, sa aj nezávisle od nej diferencujú. Môžem teda predpokladať, že sám objekt je diferencovaný. Pravda, nakoľko, to už neviem, lebo raz ho poznávam menej diferencovaný, inokedy diferencovanejší, než je sám osebe. No diferencovanosť objektu ako takú možno pripustiť. To by znamenalo, že diferencovanosť nie je len skúsenostná, ale aj objektívna kvalita. S istotou to neviem, ale to predpokladám. Z toho ďalej vyplýva, že objekt je schopný kauzálne na mňa pôsobiť. Ani kauzalita by teda nebola kategóriou platnou len v skúsenosti, odhliadnúc od toho, že kauzálne pôsobenie, príčina ako taká nie je mi daná ani skúsenostne. Tým by sa však povedalo veľa. Podľa Spinozu účinok musí mať niečo spoločné s príčinou, lebo ináč ho nemôže vyvolať. Descartova *res cogitans* nemohla pôsobiť na *res extensa* preto, lebo nebola rozpriestranená, nepreniknuteľná, nemohla vyvíjať fyzikálny tlak, ináč povedané duch vôbec nemohol hmotou pohnúť. V našom prípade to znamená, že ak objekt pôsobí kauzálne na subjekt, musia mať mnoho spoločného. Skúsenostné vlastnosti predmetov musia byť do určitej miery aj vlastnosťami samej skutočnosti, napr. priestor, čas, silové pôsobenie atď. Tak vznikajú aj kategórie a zásady, podľa ktorých rozhodujeme o tom, čo v skutočnosti je, a čo nie je. Ak napr. tvrdíme, že v skutočnosti nemôže niečo súčasne byť aj nebyť, tvrdíme to na základe skúsenosti. Nevnímal som ešte predmet, ktorý by súčasne bol i nebol. Niečo vždy buď je, alebo nie je. Keď to je, je to — v zmysle povedaného — podmienené samou skutočnosťou, teda je to aj v nej a nemožno povedať, že to v nej súčasne aj nie je. Že sa to pritom ustavične mení a stáva postupne čímisi iným, to je iná vec.

V tomto zmysle možno povedať, že kategórie vyjadrujú najvšeobecnejšie vlastnosti objektívnej skutočnosti, ktoré sa v nej ustavične a nevyhnutne prejavujú, následkom čoho sa prejavujú takto aj v našej skúsenosti a potom aj v rozume. Keď sa moje vnemy predmetov vyznačujú vždy určitou rozpriestranenosťou, je to asi preto, že rozpriestranené sú aj samy predmety a rozumové zovšeobecnenie tohto skúsenostného faktu: Objektívna skutočnosť je rozpriestranená, potom odráža túto objektívnu vlastnosť. Kant nemal právo s istotou usudzovať zo vše-

¹⁵ *Problémy noetiky*, Trnava 1948, 17.

obecného a nevyhnutného charakteru určitých kategórií a zásad na ich čisto subjektívny pôvod. Možno, že odbočil od objektu práve v tom bode, v ktorom sa mohol k nemu jedine dostať.

Takýmto nejakým spôsobom možno dôjsť k predpokladu, že objekt sa predsa len aspoň zhruba a veľmi všeobecne v subjekte odráža a že tento odraz sa prípadne zdokonaľuje. Možno na to prísť úvahami, opierajúcimi sa o prax, no nie samou praxou, ktorá je slepá a hluchá. Taká je ešte aj skúsenosť a len rozum jej vdychuje dušu. Prirodzene, treba zdôrazniť, že je to len predpoklad, vytvorený na základe analógie so skúsenosťou, za ktorú priama cesta nevedie. Nikde nemáme záruku samostatnej existencie objektu, jeho kauzálneho pôsobenia na nás atď. Kauzálny nexus, priestor, čas atď. existujú pre nás celkom isto v skúsenosti a otázkou je, nakoľko môžeme tieto kategórie prenášať aj za ňu. Chýba nám totiž znalosť toho, nakoľko je kvalitatívne odlišný subjekt od objektu. Ak je medzi objektívnou akciou a subjektívnou reakciou veľká kvalitatívna rozdielnosť, je málo pravdepodobné, že sme oprávnení skúsenostné vzťahy prenášať vo väčšom meradle do objektu. Ak je menšia rozdielnosť, sme viac na to oprávnení. Názorne povedané: Ak je subjekt podobný len kremíkovému sklu, tak hoci skresľuje svetelný lúč, ktorý ním prechádza, predsa jeho informácia o ňom je ešte relatívne spoľahlivá, jeho reakcia má veľa spoločného s akciou, čiže z prvej sa dá usudzovať na charakter druhej. Ak je však podobný fotočlánku, ktorý mení dopadajúcu svetelnú energiu na elektrickú, je to zložitejší prípad. Mysliaci fotočlánok by neoprávnene prenášal svoju „elektrickú skúsenosť“ mimo seba a zle by hádal o svojom objekte, považujúc ho za elektrický, kým kremíkové sklo by právom extrapolovalo svoju „svetelnú skúsenosť“ za ňu samu a uvažovalo na jej základe o svojom objekte, lebo je ním ozaj svetlo.

Čím je náš subjekt: kremíkovým sklom alebo fotočlánkom? To nevieme. No v každom z týchto prípadov je v účinku niečo z príčiny a je tu niekoľko styčných bodov. V materiálne jednotnom svete to ani ináč nemôže byť. A to nás oprávňuje k predpokladu, k hypotéze, že objekt sa tak či onak v našom subjekte odráža. Je to práve len hypotéza a nič viac. Jej kuriozitou je, že ju nemôžeme ani verifikovať ani falzifikovať.

Prirodzene, pojem odrazu musíme brať s veľkou rezervou a nezaťažovať ho vždy predstavami zrkadlového odrazu, na základe ktorého bol vytvorený. V mnohých prípadoch vieme, že v našich poznatkoch sa neodráža skutočnosť, lebo nevystihujú verne ani skúsenosť. Čo odráža napr. súd: Dnes je streda? Existuje streda v skúsenosti? Čo odráža súd: XY má tridsať rokov? Kde v skúsenosti existuje tridsať rokov? Správnejšie by sme mali hovoriť: Od narodenia XY Zem obehla tridsaťkrát Slnko. Čo odráža súd: Môj otec je dobrý? V skúsenosti neexistuje dobro, ale len činy, ktoré kvalifikujeme ako dobré. A čo odrážajú všetky abstraktné pojmy? Vznikajú len abstrakciou v našich hlavách. Ak by mali doslovne odrážať objektívnu realitu, dostali by sme sa tým veľmi blízko k platónskemu objektívnemu idealizmu. A čo odrážajú negatívne sudy, ako: Dnes neprší? V skúsenosti nepršanie neexistuje. Atď. Ako vidíme, pojem odrazu objektu v subjekte treba aj po tejto stránke brať s rezervou. Tu čaká marxistickú gnozeológiu ešte veľa analytickej práce.

Теодор Мюнц

Автор статьи указывает на некоторые затруднения, на которые наталкивается теория, согласно которой объект отражается в субъекте, т. е. объект является оригиналом, а субъект лишь его копией. Для того, чтобы утверждать, что что-нибудь представляет собой копию, необходимо знать (непосредственно) также оригинал. Но этот, в гносеологическом соотношении объект — субъект, нам неизвестен. Непосредственно доступным является лишь сам субъект. Следовательно, если у нас нет возможности сравнения объекта с субъектом, мы не можем говорить, что объект отражается в субъекте, и что субъект представляет собой лишь копию объекта.

Безосновательно также утверждение, будто отражение объекта в субъекте совершенствуется, хотя бы с исторической точки зрения, в процессе развития науки. Критерием совершенствования научных гипотез является устранение противоречия между гипотезой и фактами, приобретенным опытом, т. е. единое толкование всех фактов и все время расширяющаяся область адекватности гипотезы. Гипотеза, которая может единым образом объяснить больше фактов чем другая гипотеза, считается гипотезой, больше приближающейся к объективной действительности. Но даже этот критерий нельзя считать надежным. Нам неизвестно, относится ли закон противоречия также к объекту и приближает ли нас к нему больше гипотеза с более широкой областью адекватности. Нам известно лишь то, что этот закон относится к опыту и поэтому наука руководствуется им.

В некоторых случаях мы уверены в том, что наши познания не отражают ничего объективного, так как они не отражают ничего из нашего опыта. Например, суждения такого типа, как: Сегодня среда. Среда не существует ни объективно, ни в нашем опыте. Точно так же отрицательные суждения типа: Сегодня нет дождя. Отсутствие дождя не существует. И так далее.

ON PROBLEMS OF REFLECTION OF OBJECT IN SUBJECT

Teodor Münz

The author points out some difficulties met with by the theory according to which object is reflected in subject, the former being an original and the latter a copy. In order to be able to assert something to be a copy, we must directly know the original as well. However, we do not know it in the noetic relation between object and subject. Only subject itself is directly accessible. Since there is no possibility to compare object with subject, object cannot be said to be reflected in subject, and subject to be a copy.

The argument, that at least historically, by evolution of science, the reflection of object in subject becomes more perfect, is not acceptable, either. Removal of contradictions between a hypothesis and empirical data, i. e. a consistent interpretation of all facts and steadily extending range of adequacy of a hypothesis is a criterion of improvement of scientific hypothesis. Hypothesis that is capable of accounting for more given facts than any other one, in a consistent way, is considered as the most approximative to objective reality. However, this criterion is not reliable either. It is not known whether the law of contradiction holds good also in object and whether we could, by means of a hypothesis with a broader, range of adequacy,

get closer to it. It is only known that this law holds good for experience and that is why science adheres to it.

In some cases there is certainty that our knowledge does not reflect anything objective because it does not reflect anything empirical. Judgments may serve as an example: „Today is Wednesday“. Wednesday does not exist either objectively or empirically; then negative judgments such as: „It does not rain today“. Non-raining does not exist, etc.